

12. Остин Дж. Избранное / Дж. Остин ; пер с англ. Л. Б. Макеевой, В. П. Руднева. – М. : Идея-Пресс, 1999. – 332 с.
13. Ребер А. Большой толковый словарь Т. 2 : (П – Я) / А. Ребер ; пер. с англ. – М. : Изд-во АСТ; Вече, 2001. – 560 с.
14. Регуляція соціальної поведінки за ситуації нестабільності : віртуальний круглий стіл // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 2. – С. 178–204.
15. Да здравствует ритуал (Ритуалы и их господство там, где не нужна искренность) : введение к книге / А. Селигман, Р. Веллер, М. Пьет, Б. Саймон // Иностранная психология и социальная история. – 2004. – № 2. – С. 171–183.
16. Слюсаревський М. М. Методологічний простір створення та оцінювання соціально-психологічної теорії: спроба обґрунтування концепції / М. М. Слюсаревський // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 6, – С. 3–5; № 7. – С. 1–3.
17. Смит Н. Психология : Современные системы / Н. Смит ; пер. с англ. ; под общ. ред. А. А. Алексева. – С. Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 543 с.
18. Тернер В. Символ и ритуал : монография / Виктор Тернер ; сост. и авт. предисл. В. А. Бейлис ; Академия наук СССР. – М. : Наука, 1983. – 277 с.
19. Тэшфел А. Эксперименты в вакууме / А. Тэшфел // Зарубежная социальная психология / под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 229–243.
20. Титаренко Т. Постмодерні концептуалізації понять “особистість” і “життєвий шлях” / Т. Титаренко // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 83–96.
21. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь : Исследование магии и религии : в 2 т. Т. 1 : Гл. I–XXXIX / Фрезер Дж. Дж. ; [пер. с англ.]. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 528 с.
22. Фрейд З. Тотем и табу / З. Фрейд ; [пер. с нем. М. В. Вульфа]. – С. Пб. : Азбука-классика, 2010. – 256 с.
23. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; пер. с нем. ; под ред. Д. В. Скляднева. – С. Пб., 2006. – 378 с.
24. Харре Р. Вторая когнитивная революция / Р. Харре // Психологический журнал. – 1996. – № 2. – С. 3–15.
25. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь : Новый поворот в социологии / П. Штомпка // Социологические исследования. – 2009. – № 8. – С. 3–13.
26. Щюц А. Избранное : Мир, светящийся смыслом / А. Щюц ; пер. с нем. и англ. – М. : РОССПЭН, 2004. – 1056 с.
27. Giddens A. The Consequences of Modernity / A. Giddens. – Stanford : Stanford univ. press, 1990. – 186 p.

In the article is determined methodological references of research of historical processes of ritually-domestic personality behavior in a social-psychological aspect, that is seen in methodological pluralism. Is defended the supplemented of social-constructive approach with the ideas of social constructivism, that allows to carry out the analysis of ritual-domestic behavior of personality on the microlevel of time, as regular practice, taking into account mentally-discursive transformations in the system of social presentations on macrolevel.

Keywords: ritually-domestic behavior of personality, methodological pluralism, social constructivism, social constructionism.

УДК 159.923.87

ББК 88.37я73

Олеся Коропецька

ЦІНІСНО-СМИСЛОВА ДЕТЕРМІНАЦІЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ЗРІЛОСТІ

У статті представлено теоретичний аналіз проблеми самореалізації особистості в період зрілості, розглянуто проблему вікової періодизації в психології, розкрито сутність і місце періоду зрілості у віковій періодизації, розглянуто особливості кризи середини життя і ціннісно-сміслової сфери людини в період зрілості та її вплив на самореалізацію людини зрілого віку.

Ключові слова: вік, дорослість, зрілість, самореалізація, ціннісні орієнтації, криза середини життя, сенс життя.

Постановка проблеми. Цілісна людина ніколи не задовольняється досягнутим, вона завжди знаходиться в постійному пошуку нових можливостей як у професійному розвитку, так і в особистісному бутті. Прагнення до розвитку й росту, до самореалізації

є найважливішою особистісною характеристикою людини, показником зрілості й, водночас, умовою її досягнення. Проблема успішної самореалізації є актуальною для людини впродовж усього життя, практично до старості, проте її зміст і характер на кожному особливому етапі онтогенезу має свою специфіку, свої просторово-часові координати.

Зрілість вважають найбільш тривалим і найбільш відповідальним періодом життя людини, який відзначається розквітом творчих сил та інтелектуальних досягнень. Саме тому більшість дослідників називає його періодом “акме”, тобто періодом звершень і повного розкриття свого потенціалу як у професійній діяльності, так і в сімейних взаєминах [1; 4; 6; 7; 9; 10] .

Важливим орієнтиром у житті кожної людини є цінності й сенси, які спрямовують діяльність і поведінку людини, слугують механізмом соціального контролю, визначають самореалізацію. Цінності в кожен віковий період актуалізуються специфічною соціальною ситуацією розвитку й потреб, які вимагають розв’язання на кожному етапі онтогенезу. Ті цінності, які були актуальними в один віковий період, змінюються іншими, більш актуальними для особистості на наступному етапі вікового розвитку.

Метою статті є спроба здійснити теоретичний аналіз проблеми вікової періодизації в психології та розкрити сутність і місце періоду зрілості у віковій періодизації, розглянути особливості ціннісно-сміслової сфери та її вплив на самореалізацію людини в період зрілості.

Аналіз наукових джерел свідчить, що на етапі сьогодення немає як єдино прийнятої універсальної вікової періодизації, так само не існує єдиного погляду на періодизацію життя дорослої людини [1; 2; 6; 7; 9; 10].

З давніх часів людству відомі численні спроби створення вікової періодизації. У результаті з’явилася велика кількість різноманітних класифікацій життєвого шляху людини в онтогенезі, проте єдиної універсальної класифікації так і не було створено. Стародавні греки (Геракліт, Гіпократ, Піфагор та ін.), порівнюючи вікові періоди з порами року, співвідносили дорослий вік (20–60 років) з літом (20–40 років) та осінню (40–60 років). У наш час серед найбільш відомих періодизацій повного циклу життя людини виокремлюють кілька: Дж. Біррена, Д.В. Бромлея, Г. Крайг, Е. Еріксона, В. Квінн та ін. Кожна з названих періодизацій має свої переваги й недоліки. Водночас аналіз різноманітних підходів до створення вікових періодизацій указує на некоректність їх побудови, коли в їхній основі лежать різні принципи диференціації, навіть у межах однієї періодизації: за віком (немовлячий, дитинство), за видом діяльності (дошкільний, шкільний) або за соціально-педагогічним принципом (переддошкільний). Б.Г. Ананьєв, А.О. Реан та ін. із цього приводу зазначають, що до цього часу в психології немає серйозних емпіричних підстав для будь-якої з названих періодизацій, що зайвий раз підтверджує недостатню їх розробленість [10, с.90].

Здійснюючи вікову періодизацію психічного розвитку людини, зазвичай користуються такими одиницями поділу онтогенезу: епоха, періоди й фази психічного розвитку. Епоха психічного розвитку включає в себе певні періоди, а ті, у свою чергу, містять фази розвитку психіки. Фази цілісного життєвого циклу, охоплюючи увесь процес індивідуального розвитку від народження до смерті, як послідовна зміна моментів становлення, еволюції та інволюції індивіда, є, насправді, тим ланцюгом фундаментальних змін, що вказують на незворотність часу.

Проте, у сучасних періодизаціях далеко не завжди враховується взаємозв’язок часових параметрів, досить часто періоди життя людини розглядаються абстраговано від цілісного перебігу історичного розвитку. Вириваючи ту чи іншу фазу з перебігу життєвого циклу, дослідники розглядають її відособлено від загального контексту процесу розвитку, акцентуючи увагу лише на вікових симптомокомплексах, що вини-

кають на тій чи іншій фазі. Однак людина не “монтується” з окремих вікових періодів, наголошує Б.Г. Ананьєв, як своєрідних блоків розвитку із притаманною кожному з них тривалістю перебігу. У середині кожного попереднього періоду закладаються ресурси й резерви для подальшого розвитку, за кожним окремим періодом життя скрито “історію системи”.

Усі фази розвитку взаємопов’язані, причому не лише з ближніми суміжними фазами, а й з віддаленими, навіть початковими, тобто з раннього дитинства [2, с.92–93]. Тому важливо під час створення вікових періодизацій розглядати розвиток людини у всій багатогранності взаємозв’язків і суперечностей під час переходу з однієї фази розвитку до іншої, у сукупності всіх генетичних зв’язків між фазами (росту, дозрівання, зрілості, старіння й старості) з урахуванням соціального та історичного контексту життєвого шляху людини, її розвитку як особистості й суб’єкта діяльності.

Вивчення психічного розвитку людини зрілого віку бере початок із 20-х рр. минулого століття, коли почалось інтенсивне дослідження прикладних аспектів психології зрілості, що були пов’язані передовсім, із проблемою навчіння дорослих людей (Е. Торндайк, Е. Бріджмен, І. Тілтон, Е. Вудьярд). Трохи згодом подібні дослідження здійснювалися в руслі психології спорту, індустріальної, військової, авіаційної та ін. галузей психології.

У 50–60-х рр. була здійснена низка експериментальних досліджень, і на основі узагальнень цих експериментальних даних було створено ряд вікових періодизацій, у тому числі й дорослого віку (В. Шевчук, Д.Б. Бромлей, Н. Бейлі, Дж. Біррен та ін.).

У вітчизняній психології вивчення особливостей розвитку людини в зрілий період життя починається з 1928 року, коли російський психолог М.М. Рибніков, висловивши стурбованість тим, що психологи в основному зосереджені на дослідженнях психіки ранніх періодів життя людини, запропонував увести новий розділ вікової психології, який би вивчав особливості розвитку людей зрілого віку, і назвав його акмеологію (“акме” – у перекладі зі старогрец., – “найвищий рівень, розквіт, той, що досягнув найвищого розвитку”).

Б.Г. Ананьєв у 50–60 рр. ХХ ст., аналізуючи стан розвитку психології, теж звернув увагу на ситуацію у віковій психології, коли в центрі психологічного знання виявилися ранній і пізній онтогенез, а на периферії опинилися ті фази розвитку, коли людина живе найбільш продуктивним, творчим і соціально-активним життям, і зокрема, наголосив, що вікова психологія як галузь наукового знання не може вважатися побудованою без спеціальної розробки її фундаментального розділу – вікової психології зрілості або дорослості [1, с.232].

Власне із цього часу й з ініціативи самого Б.Г. Ананьєва почалася інтенсивна робота з розроблення вітчизняної психології дорослості. Дослідження здебільшого проводилися лише в площині психофізіологічних знань, тоді як вивчення особистісних та індивідних особливостей людини зрілого віку, тих соціальних ролей, які виконує людина в дорослому житті, майже не здійснювалися [7, с.6].

Б.Г. Ананьєв порушив цю традицію, увівши в психологію новий предмет дослідження – людину, яку пропонував вивчати у всій багатогранності її буття: соматично-органічного, нейродинамічного, психофізіологічного, психологічного, суб’єктно-діяльного, особистісного, унікально-індивідуального. Крім того, учений наголошував, що всі сторони буття людини необхідно розглядати в динаміці, розвитку, життєвих взаємозв’язках одного з одним. Аналізуючи життєвий шлях людини, учений виокремив у ньому такі періоди: підготовки, старту, стабілізації, першої кульмінації, або “піку”, тимчасового спаду, другої кульмінації (підйому), після якої настає посилення інволюційних процесів і фініш [2, с.134].

Акмеологія, яка виникла й розвивалася в руслі вікової психології, згодом виокремилася в самостійну галузь наукового знання. Сьогодні психологія дорослого віку продуктивно розробляється як в акмеології, так й у віковій психології. Кожна з цих дисциплін має своє бачення на предмет дослідження й виокремлюється своїм специфічним підходом у розробці психології зрілості. Зокрема, сучасна акмеологія, за визначенням А.О. Деркача, займається вивченням психічного розвитку особистості дорослого віку, проблемою становлення її професіоналізму й майстерності, проблемою розкриття й використання творчого потенціалу особистості, пошуку резервів і способів оптимізації її професійної діяльності [4, с.57]. Вікова психологія розглядає зрілість як один із вікових періодів і вивчає психологічні й особистісні особливості розвитку дорослої людини.

Хронологічні показники періоду дорослості є досить умовними й визначаються зазвичай моментом завершення юнацького віку, з одного боку, і початком старіння – з іншого. Проте, характеристики й часові межі в кожного автора свої: Біррен позначає весь діапазон розвитку між юністю і старістю як період зрілості, Д.В. Бромлей називає його періодом дорослості, а В.В. Гінзбург і В.В. Бунак ранній період називають періодом змужнілості й дорослості, а пізній (40–55 років) – зрілістю. В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв у розвитку дорослої людини виокремлюють: дорослість (32–42 роки) і зрілість (44–60 років).

Якщо зіставити метричні показники нижніх і верхніх меж дорослого віку в різних періодизаціях, то побачимо, що нижня межа дорослості – 17 років, (за Бірреном, завершення юності, за Д.Б. Бромлеем – 21 рік, за міжнародною класифікацією – 20–21 рік, за В.В.Бунаком – 25 років. Верхня межа зрілості й початок старості в різних періодизаціях ще більше вирізняються поміж собою: від 55 років (В.В. Бунак, В.В. Гінзбург, Д.Б. Бромлей, Д. Векслер) до 75 років (Д.В. Біррен).

Ще складнішою є проблема відділення окремих фаз і дискретних моментів дорослого віку, оскільки тут необхідно враховувати гетерохронність функціональних та особистісних змін, вікові й індивідуальні зміни, а також вплив історичних умов і соціального середовища, які сьогодні також мають тенденцію змінюватися.

У своїй періодизації дорослості (18–60 років) Б.Г. Ананьєв виокремлює три фази: рання дорослість (18–25 років), середня (26–46 років) і пізня (47–60 років). Англійський дослідник Д.В. Бромлей виділяє в дорослому віці (21–55 років): ранню (21–25), середню (25–40), і пізню (40–55) дорослість і перехідний передпенсійний період (55–65) р. Дж. Біррен дорослий період життя (17–75 років) поділяє на ранню дорослість (17–25), зрілість (25–50) і пізню зрілість (50–75). Е.Еріксон у дорослому віці (20–65 років) виділяє ранню (20–25), середню (26–64) і пізню зрілість – після 65 років.

Як бачимо, існують суттєві розбіжності не лише у визначенні часових меж цього періоду, тобто у визначенні верхньої і нижньої межі зрілого віку, а й розбіжності термінологічні. Із праць вищезгаданих дослідників бачимо, що для позначення цього вікового періоду науковці іноді досить вільно послуговуються термінами “зрілість” і “дорослість”.

Так, Д.Б.Бромлей, Г.Крайг, поділяючи життєвий шлях дорослої людини на три періоди, виокремлюють ранню, середню й пізню дорослість, тоді як Дж.Біррен, ділить “дорослість” на три етапи й виокремлює ранню дорослість, зрілість і пізню зрілість, тобто вживає одночасно обидва терміни: “дорослість” і “зрілість”. В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв також виокремлюють дорослість і зрілість. Терміном “зрілість” послуговувався Е.Еріксон (рання зрілість, середня зрілість, пізня зрілість), В.Квінн (молодість, зрілість і похилий вік).

У названих вище періодизаціях терміни “дорослість” і “зрілість” уживаються досить довільно, як і ці терміни у Б.Г. Ананьєва [1; 2].

В англійській мові для позначення середнього віку дослідники послуговуються терміном “adulthood”, який у перекладі українською мовою має два значення “дорослість” і “зрілість”. Проте в англійській науковій літературі для позначення поняття “зрілість” прийнято вживати термін “maturity”.

В українській мові термін “зрілий” ужито у двох значеннях: “зрілий”, як період життя, відрізок часу, вік, який ототожнюється з поняттям “дорослий”, і “зрілий”, що вказує на характер і рівень розвитку [12, с.708]. Термін “дорослий” означає той, що перестав бути дитиною, змужнів, досягнув повної зрілості [13, с.380].

Намагаючись розвести ці поняття, Б.Г. Ананьєв наголошував, що в психології існує багато визначень поняття “зрілість”: фізична зрілість (зрілість людини як індивіда), громадянська зрілість (як особистості), розумова зрілість (як суб’єкта пізнання), трудова зрілість (як суб’єкта діяльності). Усі названі вище визначення зрілості відображають різні сфери розвитку людини, становлення яких також розходяться в часі [2, с.90].

Гетерохронність зрілості – суттєва характеристика індивідуального розвитку людини, яка призвела до труднощів у виявленні критеріїв і меж зрілості. Виходячи із цього, Б.Г. Ананьєв запропонував замінити “зрілість” терміном “дорослість”. Проте така пропозиція не була зовсім вдалою, оскільки навіть на рівні індивіда “зрілість” і “дорослість” не є тотожними. Ще більше їх значення розходяться, коли йдеться про суб’єкта діяльності або особистість [2, с.90].

Тож, погоджуючись із думкою згаданих вище авторів [2; 6; 7; 8; 9; 10] та їх вікових періодизацій (Б.Г. Ананьєв, Дж. Біррен, Ш. Бюлер, Е. Еріксон, Є.І. Ільїн, В. Квінн, Г. Крайг, В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв), пропонуємо розглядати дорослість як період онтогенезу, який поділяється на три етапи: рання дорослість, середня дорослість, або зрілість і пізня дорослість, за якою настає старість. Оскільки сферою нашого зацікавлення є період зрілості (середньої дорослості), тому пропонуємо детальніше зупинитися саме на аналізі цього періоду.

З розглянутих вище періодизацій вікового розвитку можна стверджувати, що період зрілості (середньої дорослості) охоплює приблизно відрізок життя людини від 35–40 до 60–65 років. Проте ми розуміємо, що ці межі є умовними, оскільки вік людини завжди є конвенцією біологічного, історичного й психологічного часу. А чим далі ми відходимо від дитинства та юності, вступаючи у світ дорослої людини, тим більше соціально-культурні та індивідуально-біографічні варіації переважають над віковими особливостями і тим менш визначеними стають його початок і кінець [8, с.207].

Найважливішою особливістю дорослого періоду є те, що й суб’єктивне самовідчуття й об’єктивні показники розквіту або упадку сил визначаються здебільшого не хронологічним віком, а особистими обставинами життя, зокрема досвідом, специфікою професійної діяльності або видом заняття, установками, соціально-економічним статусом, рівнем освіти тощо [1; 6; 7; 9; 10].

Ще однією суттєвою особливістю й перевагою людини на стадії зрілості, на відміну від ранніх етапів онтогенезу, є те, що вона не є пасивним продуктом суспільного середовища чи жертвою гри генетичних сил. У зрілому віці людина сама визначає свій шлях розвитку, оскільки має свободу вибору й самореалізації.

Людина вступає в період зрілості, переживши кризу середини життя, яку Г.Шихи називає періодом небезпек і великих можливостей [15, с.41–42], П. Массен – періодом розходження між мріями та життєвими цілями, В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв – кризою цінностей і пошуку нових ціннісних засад [9, с.358].

Отже, у нову фазу свого життя, фазу зрілості людина входить, розв’язавши або не розв’язавши кризу середини життя. Це криза, яка потребує серйозного осмислення

людиною своїх життєвих цілей і виваженої оцінки своїх можливостей. Проте основа для переоцінки цінностей закладається на попередніх стадіях розвитку. Якщо до 40 років людина не заклала бодай фундамент, на якому розбудовуватимуться взаємини з іншими (на роботі, у колі сім'ї та з друзів), зазначає Б.Лівехуд, то їй буде дуже важко подолати з цю кризу.

Якщо людина справиться із цим завданням, намітить нові цілі або скоректує старі й почне активно діяти та вирішувати проблеми, а не нарікати на життя й оглядатися на минулі здобутки, вона зможе успішно подолати кризу й з новими силами вступити в період зрілості. Це свого роду “терапія сенсу життя”, коли, осмислюючи прожите, обдумуючи майбутнє, можна зробити найрадикальніші кроки: змінити спосіб життя, професію, уподобання, дозвілля тощо [9, с.161–162].

У випадку, якщо особистість не шукатиме шляхів виходу із кризи, не знайде альтернативи між можливостями й мотивами, вона змушена буде вдаватися до захисних механізмів, які штовхатимуть її до неправдиво компенсаторної діяльності, що веде до консервації суперечностей і необхідності й надалі пристосовуватися до них.

Вивчаючи кризу середини життя, К. Юнг зазначав, що приблизно після 35–40 років, завдяки розвитку свідомості людина кардинально змінює спрямування й цінності. Він наголошував, що найбільші невдачі стаються тоді, коли людина тримається за орієнтири й цінності першої половини життя. Їй швидше потрібна перспектива, прицільна точка в майбутньому. В іншому випадку людина втрачає можливість розвитку в другій половині життя. На відміну від першої половини життєвого шляху, який К. Юнг називає періодом зовнішньої експансії, коли молоді люди зосереджені на самоутвердженні у зовнішньому світі (побудова кар'єри, створення сім'ї тощо), у другій фазі, тобто після 40, починається процес трансформації, коли відбувається радикальна зміна цінностей, коли людина стає більш інтровертованою й менш імпульсивною. Мудрість і прозорливість приходять на зміну фізичній і розумовій енергійності. Цінності “его” сублімуються в соціальні, релігійні, громадянські й філософські символи. Сама природа спонукає її до самоаналізу й пошуку сенсу подальшого існування. Це процес, який К. Юнг назвав індивідуацією, коли людина прагне до інтеграції та цілісності “Я”. Кризу середини життя К. Юнг уважав періодом пошуку духовних цінностей в індивідуальному житті. Цей час може стати або періодом застою, або зростання й нового підйому у творчій активності, який може тривати до 65–70 років [16, с.121].

Недарма період зрілості називають періодом “акме”, найвищих досягнень і найсміливіших звершень, бо лише зріла людина сама шукає й знаходить сенс у власному бутті й трудовій діяльності, стає правдивим суб'єктом самовизначення й самореалізації [9, с.366].

Період зрілості – це період реалізації сутнісних сил людини, її потенціалу. У різні часи це потенційно закладене в людині прагнення до реалізації “себе”, свого сутнісного “Я” називалося по-різному: самопізнання (Сократ), духовне самовдосконалення (Платон), реалізація людиною своєї сутності, вільний вибір долі (Арістотель), самозбереження й самоутвердження заради суспільного блага (Сенека), самотворення (Ф. Бекон), індивідуація (К. Юнг), прагнення до переваги та самовдосконалення (А. Адлер), самоактуалізація та розкриття всіх своїх потенційних можливостей (А. Маслоу), реалізація екзистенційних потреб (Е. Фромм), безперервне становлення (Г. Олпорт), прагнення до особистісного самовдосконалення й реалізації (К.Роджерс), самореалізація (К.Хорні, Ш.Бюлер) тощо. Спрямування на самореалізацію є генералізованою особистісною характеристикою людини (А.Маслоу, К.Роджерс та інші гуманісти), яка забезпечує саморозвиток, з одного боку, і визнання суспільством – з іншого.

Психологічним новоутворенням періоду зрілості є власне зрілість як інтегративне особистісне утворення. Зріла особистість – це та, яка сформувалася в результаті особистісного зростання й має розвинену стійку єдність особистісних рис і ціннісних орієнтацій, розвинену моральну свідомість і сформовану ієрархічну мотиваційно-потребову сферу, у якій домінують духовні потреби [1; 6; 7; 8].

Особливими цінностями для зрілої людини є знання, життєвий досвід, компетентність, які вона здобула на цей час і які прагне передати наступним поколінням. У цей період людині властиво постійно шукати нові, більш глибокі й більш індивідуальні сенси, які визначатимуть характер і спрямованість професійної діяльності й забезпечать подальше професійне зростання. Їй притаманні емоційна гнучкість, потяг до стабільності в побуті й прагнення до осмисленого буття. Людина проявляє більшу активність у боротьбі за простір для свого розвитку, тому вона відчуває потребу виходити за межі власного існування й намагається розв'язувати проблеми вдосконалення й розвитку не лише свої або суспільства, у якому живе, а й проблеми усього людства.

Основними здобутками зрілої людини є компетентність, продуктивність, генеративність (Е.Еріксон), психологічне здоров'я та пошук сенсу життя (В.Франкл), творчість і внутрішня свобода, прагнення до самореалізації (А. Маслоу, К. Хорні, К. Роджерс), здатність до самодетермінації (Д.О. Леонтьєв).

Психологічно зріла особистість має розвинені ціннісні орієнтації (політичні, філософські, моральні переконання, глибокі й постійні симпатії, моральні засади поведінки), які забезпечують визначеність і послідовність її дій, постійність взаємин із соціальним світом, з іншими людьми.

Сьогодні існує ціла низка уявлень і визначень цінностей: значиме для людини (Р.Г. Лотце), має особистісний смисл (Г. Олпорт), переконання особистості (М. Рокич), структура потреб особистості (А. Маслоу), актуальні життєві потреби, інтереси, погляди й ставлення до дійсності й себе (М.Й. Боришевський), цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, система певних норм (В.Б. Ольшанський, О.І. Титаренко) та ін.

У найбільш загальному значенні цінністю можна вважати те, що людина особливо цінує в житті, те, чому вона надає особливого, позитивного життєвого сенсу. Головним чином, цінною в нашому існуванні є уся повнота життя, яку ми відчуваємо. Людина переносить цю цінність на свою діяльність, на всі життєві перипетії, переживання, погляди та ідеї, якими наповнене її існування. Вольові дії, необхідно аналізувати через співвідношення цілей і засобів, мотивів, виборів і переваг [5, с.124–125].

Свій ціннісний світ людина вибудовує в процесі предметно-практичної діяльності, тоді як сенс вона знаходить через переживання цих цінностей, коли завдяки формуванню індивідуально-особистісної структури особистості як “динамічної смислової системи” формується індивідуальна картина світу й унікальні події людського буття, які впливають на структуру ціннісно-сміслової сфери особистості, структурну ієрархію життєвих цінностей і провідну роль життєвих смислів (В.Е. Ключко О.О. Леонтьєв, А.В. Серий, В. Франкл, М.С. Яницький та ін.).

Ціннісно-сміслова система особистості, як психологічне новоутворення, вперше заявляє про себе в юнацькому віці й проявляється в здатності молодій людині визначати життєві цілі, усвідомлювати сенс власного існування, свою ідентичність, стати суб'єктом життєдіяльності. Вона формується завдяки реалізації ціннісно-орієнтаційної діяльності свідомості, яка в юнацькому (ранньому дорослому) віці, одночасно з навчально-професійною діяльністю, є провідною і під час реалізації якої якраз і виробляється розуміння того, що є соціально-корисним, ідеальним, обов'язковим, до чого слід прагнути й чого слід уникати. На цьому етапі вікового розвитку спостерігається не лише розширення діапазону цінностей і сенсів, а й їх усвідомлення, ієрархізація, структурування (Л.І. Божович, І.С. Кон, В.І. Слободчиков).

Саме цінності визначають внутрішній світ людини, роблять її індивідуальною та унікально своєрідною, що проявляється в її діяльності й свідомому ставленні до обраних життєвих цілей. Зароджуючись і реалізуючись у вигляді емоційних реакцій, що перетворюються на усвідомлені, смислоформуючі мотиви лише з досягненням зрілості, як цілісна ціннісно-смилова система в структурі особистості, цінності стають реально діючими і починають виконувати нову функцію – формування перспективних стратегічних життєвих цілей і мотивів життєдіяльності. Таким чином, цінність, що стала реальним мотивом і джерелом осмисленості буття, веде до особистісного зростання й самовдосконалення – “цінність освітлює все життя людини зсередини, наповнюючи його простотою і правдивою свободою” [3, с.125].

Власне ціннісні структури особистості, а саме оцінка й рефлексія досягнутого, тобто ті якісні характеристики, які лише в зрілому віці набувають найвищого рівня розвиненості й об’єктивності, формують мотивацію на самореалізацію й забезпечують її продуктивний перебіг.

Соціальна ситуація розвитку в період зрілості сприятлива для творчого й професійного зростання. Як зазначає більшість дослідників, особливістю соціальної ситуації розвитку в період зрілості є ситуація активного включення людини в суспільне виробництво, в активну діяльність на благо сім’ї, на збереження сімейних традицій і зв’язків між усіма членами родини, на самореалізацію в різних сферах життя [6, с.71].

Провідним видом діяльності в цей період є праця, яка є не простим включенням людини в суспільне життя, а стає цінністю, оскільки саме в трудовій діяльності людина максимально реалізує свої сутнісні сили, свій талант, досвід, потребу в досягненнях у різних сферах: фізичній, моральній, інтелектуальній, професійній та ін. [6, с.75]. Отже, сама соціальна ситуація розвитку й провідна діяльність стають детермінантами самореалізації за умови, якщо людина успішно пододала кризу середини життя, усвідомила сенс і визначилася з цінностями й завданнями, які має реалізувати на новому етапі життя.

Отже, зрілість є періодом максимальних і масштабних досягнень, періодом, коли людина проживає новий розквіт творчості. Сенс життя людини в період зрілості полягає саме в пошуку шляхів самореалізації та її здійсненні. Оскільки соціальна ситуація розвитку в період зрілості – це ситуація реалізації себе, тобто самореалізації, саме тому вся активність людини, зовнішня й внутрішня, спрямована на включення в суспільне виробництво та пошук шляхів застосування своїх сутнісних сил у продуктивній творчій праці. Цінністю для людини стає сама праця й реалізація себе завдяки праці. Саме в період зрілості оптимально сходяться в єдине ціле бажання й можливості людини, знання й досвід, рівень розвитку свідомості й саморегуляції, які забезпечують досягнення найвищого рівня розвитку фізичних, інтелектуальних і духовних сил людини, її самореалізацію.

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – С. Пб. : Питер, 2001. – 272 с. – (Серия “Мастера психологии”).
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – С. Пб. : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия “Мастера психологии”).
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
4. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2004. – 752 с.
5. Дильтей В. Описательная психология / В. Дильтей. – С. Пб. : Алетейя, 1996. – 160 с.
6. Ермолаева М. В. Психология зрелого и позднего возрастов в вопросах и ответах : учеб. пособ. / М. В. Ермолаева. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2004. – 280 с.
7. Ильин Е. П. Психология взрослости / Е. П. Ильин. – С. Пб. : Питер, 2012. – 544 с.
8. Кон И. С. В поисках себя : Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.

9. Психология развития человека : Развитие субъективной реальности в онтогенезе : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. И. Слободчиков, Е.И. Исаев ; под общ. ред. В. Г. Щур. – М. : Школьная пресса, 2000. – 416 с.
10. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти / А. А. Реан. – С. Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 656 с.
11. Серый А. В. Ценностно-смысловая сфера личности : учеб. пособ. / А. В. Серый, М. С. Яницкий. – Кемерово : Кемеров. гос. ун-т, 1999. – 92 с.
12. Словник української мови : в 11 т. – Т. 3. – 1972.
13. Словник української мови : в 11 т. – Т. 2. – 1971.
14. Толстых А. В. Возрасты жизни / А. В. Толстых. – М., 1988. – 223 с.
15. Шихи Г. Возрастные кризисы / Г. Шихи. – С. Пб., 1999. – С. 436 с.
16. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

The paper presents a theoretical analysis of the problem of age periodization in psychology. The essence and the place of maturity in the age periodization is revealed. The author also touches upon the problem of criteria of age periodization and dwells on the periodization of adulthood and tries to reveal the difference between the terms “adulthood” and “maturity” and their using in age periodization. The retrospective analysis of the history of national psychology of adulthood is given. In the article the peculiarities of mid-life crisis are described. Its spiritual nature is emphasized and the ways out of it are analysed. It is also shown the roots of this crisis and it is stressed on the importance of its overcoming. The features of value orientations of adult people are presented. The psychological features of mature personality are analysed. Maturity, as an integrative age formation of personality in adulthood, is revealed. The problem of self-realization is revealed in the article. It is showed that maturity as a period of adulthood is sensitive for self-realization The social situation of development and the leading activity in adulthood are presented as the main factors which determinate the self-realization. The work in itself is presented as the main value for the individual, because by working a personality realizes her own potential forces and reaches up new creative achievements. All human activity, external and internal is aimed at inclusion in social production. The meaning of life in the period of maturity lies in finding out the ways to self-realization and its implementation. This also is a sensitive period for searching and development of spiritual values.

Keywords: *age, adulthood, maturity, self-realization, value orientations, meaning of life, mid-life crisis.*